

premeretur, et ante se hostem videret, collem quemdam nactus, ibi constitit. Ex eo loco quatuor cetratorum cohortes in montem, qui erat in conspectu omnium excelsissimus, mittit. Hunc magno cursu concitatos jubet occupare, eo consilio, ut ipse eodem omnibus copiis contenderet, et, mutato itinere, jugis Octogesam perveniret. Hunc cum obliquo itinere cetrati peterent, conspicatus equitatus Cæsaris, in cohortes impetum facit: nec minimam partem temporis equitum vim cetrati sustinere potuerunt: omnesque ab his circumventi, in conspectu utriusque exercitus interficiuntur.

XXXI. Erat occasio bene gerendæ rei. Neque verò id Cæsarem fugiebat, tanto sub oculis accepto detrimento, perferitum exercitum sustinere non posse, præsertim circumdatum undique equitatu, cum in loco æquo atque aperto configeretur: idque ex omnibus partibus ab eo flagitabatur. Concurrerant legati, centuriones, tribunisque militum, « ne dubitaret prælium committere: omnium esse militum paratissimos animos: Afranianos contra multis rebus sui timoris signa misisse, quòd suis non subvenissent, quòd de colle non decederent, quòd vix equitum incursus sustinerent, collatisque in unum locum signis conferti, neque ordines neque signa servarent. Quòd si iniquitatem loci timeret, datum iri tamen aliquo loco pugnandi facultatem, quòd certè inde decedendum esse Afranio, nec sine aqua permanere posset. » Cæsar in eam spem venerat, se sine pugna et sine vulnere suorum rem conficere posse; quòd re frumentariâ adversarios interclusisset. « Cur, etiam secundo prælio, aliquos ex suis amitteret? Cur vulnerari pateretur optimè meritos de se milites? Cur denique fortunam periclitaretur, præsertim cum non minùs

Constitit, hizo alto. *Jugis*, por las cumbres. *Itinere obliquo*, por la travesía.

XXXI. *Erat occasio*, era la ocasion de concluir gloriosamente la empresa. *Neque id Cæsarem fugiebat*, y no se le ocultaba á César. *Sub oculis*, á sus propios ojos. *Loco æquo aperto*, en campo raso y descubierto. *Idque*, y esto le pedia con instancia todo el ejército. *Legati*, lugartenientes. *Misisse signa multis rebus*, habian dado muchas pruebas. *Conferti*, amontonados. *Neque ordines neque signa*, ni guardaban sus filas ni sus compañías. *Iniquitatem loci*, la desigualdad del sitio. *Optimè meritos de se*, que tan bien le habian servido ..

esset imperatoris, consilio superare quàm gladio? » Movebatur etiam misericordiâ civium, quos interficiendos videbat; quibus salvis atque incolumibus rem obtinere malebat. Hoc consilium Cæsaris a plerisque non probabatur. Milites verò palam inter se loquebantur, « quoniam talis occasio victoriæ dimitteretur, etiam cum vellet Cæsar, sese non esse pugnuros. » Ille in suâ sententiâ perseverat, et paululum ex eo loco digreditur, ut timorem adversariis minuat. Petreius atque Afranius, oblata facultate, in castra sese referunt. Cæsar, præsiidiis montibus dispositis, omni ad Iberum intercluso itinere, quàm proximè potest hostium castris castra communit.

XXXII. Postero die duces adversariorum perturbati, quòd omnem rei frumentariæ, fluminisque Iberi spem amiserant, de reliquis rebus consultabant. Erat unum iter, Ilerdam si reverti vellent, alterum si Tarraconem peterent. Hæc consiliantibus eis, nuntiatur aquatores ab equitatu premi nostro: quâ re cognitâ, crebras stationes disponunt equitum, et cohortium alariarum, legionariasque interjiciunt cohortes, vallumque ex castris ad aquam ducere incipiunt, ut intra munitionem, et sine timore, et sine stationibus aquari possent. Id opus inter se Petreius atque Afranius partiuntur: ipsique, perficiendi operis causâ, longius progrediuntur. Quorum discessu liberam nacti milites colloquiorum facultatem, vulgò procedunt: et quem quisque in castris notum aut municipem habebat, conquirunt, atque evocat. Primum agunt gratias omnes omnibus, « quòd sibi perterritis pridie pepercissent; eorum se beneficio vivere: deinde imperatoris fidem quærun, rectè se illi sint commissuri; et quòd non ab initio fecerint, armaque cum hominibus necessariis et consanguineis contulerint, conqueruntur. His provocati sermonibus, fidem ab

Consilio, con la prudencia. *Itinere intercluso*, cerrados todos los asos. *Quam proximè*, lo mas cerca que puede.

XXXII. *Crebras stationes*, muchas compañías de caballería. *Et cohortium alariarum*, y auxiliares. *Interjiciunt*, pone en medio. *Ducere vallum ad aquam*, tirar una trinchera desde los reales hasta donde estaba el río. *Intra munitionem*, defendidos dentro de este reparo. *Procedunt vulgò*, salen frecuentemente á hablarse. *Castris*, en el campo de César. *Municipem*, paisano. *Quærun fidem imperatoris*, les preguntan sobre la seguridad que tendrían en el general. *Commissuri*, y si harían bien en ponerse en sus manos..

imperatore de Petreii et Afranii vitâ petunt; ne quod in se scelus concepisse, neu suos prodidisse videantur. » Quibus confirmatis rebus, se statim signa translatores confirmant, legatosque de pace primorum ordinum centuriones ad Cæsarem mittunt. Interim alii suos in castrâ invitandi causâ, adducunt; alii ab suis abducuntur; adeo ut una castra jam facta ex binis viderentur: compluresque tribuni militum et centuriones ad Cæsarem veniunt, seque ei commendant. Hoc idem fit a principibus Hispaniæ, quos illi evocaverant, et secum in castris habebant obsidum loco. Si suos notos hospitesque quærebant, per quem quisque eorum aditum commendationis haberet ad Cæsarem. Afranii etiam filius adolescens de suâ et parentis sui salute cum Cæsare per Sulpicium legatum agebat. Erant plena lætitiâ et gratulatione omnia, eorum, qui tanta pericula vitasse, et eorum, qui sine vulnere tantas res confecisse videbantur, magnumque fructum suæ pristinæ lenitatis omnium iudicio Cæsar ferebat; consiliumque ejus a cunctis probabatur.

XXXIII. Quibus rebus nuntiatis Afranio, ab instituto opere discedit, seque in castra recipit, sic paratus, ut videbatur, ut quicumque accidisset casus, hunc quieto et æquo animo ferret. Petreius verò non deserit sese; armat familiam: cum hæc, et prætoriâ cohorte cetratorum, barbarisque equitibus paucis, beneficiariis suis, quos suæ custodiæ causâ habere consueverat, improvisò ad vallum advolat; colloquia militum interrumpit, nostros repellit ab castris: quos deprehendit,

Petunt fidem, piden á César empenhe su palabra de perdonar la vida, etc. *Confirmant*, prometen pasarse con las banderas. *Una castra ex binis*, de los dos campos parecia haberse hecho uno. *Obsidum*, en rehenes. *Haberet aditum commendationis*, hallase medio de ser recomendado con César. *Plena*, todo rebosaba alegría y enhorabuena.

XXXIII. *Ferret animo*, lo llevase con resignación é igualdad de ánimo. *Petreius non deserit*, no se descuidó en mirar por sí. *Familiam*, sus esclavos. *Cohorte prætoriâ cetratorum*, con una compañía pretoria de infantería española...

Beneficiariis. Entienden los CC. con variedad esta palabra. Unos traen sus favorecidos. Otros que tenía á su sueldo algunos solda-

dos para su reserva. *Faciolati*, soldados promovidos. *Sententiæ* quien quiera.

interficiit. Reliqui coeunt inter se, et repentino periculo exterriti, sinistras sagis involvunt, gladiosque distingunt; atque ita se a cetratis equitibusque defendunt, castrorum propinquitate confisi, seque in castra recipiunt, et ab iis cohortibus, quæ erant in statione ad portas, defenduntur. Quibus rebus confectis, flens Petreius manipulos circuit, militesque appellat; « neu se, neu Pompeium absentem imperatorem suum adversariis ad supplicium tradant, » obsecrat. Fit celeriter concursus in prætorium. Postulat ut jurent omnes, se exercitum ducesque non deserturos, neque prodituros, neque sibi separatim a reliquis consilium capturos. Princeps in hæc verba jurat. Ipse ad idem jusjurandum adigit Afranium. Subsequuntur tribuni militum, centurionesque. Centuriatim producti milites idem jurant; edicunt, penes quem quisque sit miles Cæsaris, ut producat. Productos palam in prætorio interficiunt. Sed plerosque hi, quos receperant, celant, nocturneque per vallum emittunt. Sic terror oblatus a ducibus, crudelitas in supplicio, nova religio jurisjurandi spem præsentis deditiois sustulit, mentesque militum convertit, et rem ad pristinam belli rationem redegit. Cæsar, qui milites adversariorum in castra per tempus colloqui venerant, summâ diligentia conquiri et remitti jubet: sed ex numero tribunorum militum, centurionumque nonnulli suâ voluntate apud eum remanserunt, quos ille postea magno honore habuit. Centuriones in ampliores ordines, equites romanos in tribunitium restituit honorem. Premebantur Afraniani

Coeunt inter se, se unen entre sí. *Involvunt sinistras sagis*, tercián los capotes en la mano izquierda. *Circuit manipulos*, da vuelta á las compañías. (Constaban de cien soldados; despues de doscientos.) *Tradant*, que no pongan sus personas ni la de su general Pompeyo en manos de sus enemigos para una muerte segura. *Prætorium*, tienda del general. *Princeps jurat in hæc verba*, él es el primero que hace este juramento. *Centuriatim*, por centurias. *Penes*, órden: *Ut (id est) ille, penes quem quisque miles Cæsaris sit, producat*, que si alguno en su tienda tenía algun soldado de César, lo manifestase. *Oblatus a ducibus*, el terror que infundieron los capitanes. *Sustulit spem deditiois præsentis*, desvaneciò la esperanza de entregarse por entonces. *Convertit*, hizo mudar de intencion á los soldados. *Habuit*, de los que hizo despues mucho aprecio. *Centuriones*, ascendió á los centuriones á los grados superiores, y á los caballeros romanos al de tribuno. *Premebantur pabulatione* andaban muy escasos de forraje...

pabulatione, aquabantur ægrè; frumenti copiam legionarii nonnullam habebant, quòd dierum duo et viginti ab Ilerdá frumentum jussi erant efferre. Cetrati auxiliaresque nullam, quorum erant et facultates ad parandum exiguæ, et corpora insueta ad onera portanda. Itaque magnus eorum quotidie numerus ad Cæsarem perfugiebat.

XXXIV. In his erat angustiis res: sed ex propositis consiliis duobus explicitius videbatur, Ilerdam reverti, quòd ibi paululum frumenti reliquerant. Ibi se reliquum consilium explicaturos confidebant. Tarraco aberat longius; quo spatio plures rem posse casus recipere intelligebant. Hoc probato consilio, ex castris proficiscuntur. Cæsar, æquitatu præmisso, qui novissimum agmen carperet, atque impediret, ipse cum legionibus subsequitur. Nullum intercedebat tempus, quin extremi cum equitibus præliarentur. Genus erat hoc pugnæ. Expeditæ cohortes novissimum agmen claudebant, pluriesque in locis campestribus subsistebant. Si mons erat ascendendus, facile ipsâ loci naturâ periculum repellebat, quòd ex locis superioribus, qui antecesserant, suos adscendentes protegebant. Cùm vallis, aut locus declivis suberat; neque ii, qui antecesserant, morantibus opem ferre poterant, equites verò ex loco superiore in adversos tela conjiciebant, tunc magno erat in periculo res: tunc inquirebant, ut cùm ejusmodi esset locis appropinquatum, legionum signa consistere jubere, magnoque impetu equitatum repellerent: eo summo, repente incitato cursu, sese in valles universi demitterent, atque ita transgressi, rursus in locis superioribus consisterent. Nam tantum ab equitum suorum auxiliis aberant, quorum numerum habebant magnum ut eos superiori-

Aquabantur ægrè, el agua se tomaban con dificultad. *Facultates exiguæ*, por falta de medios para buscarlo, y por no estar acostumbrados á llevar carga. *Perfugiebat*, se pasaban á Cæsar.

XXXIV. *Res erat*, en tal apuro se hallaban. *Explicitius videbatur*, parecia el medio mas practicable. *Explicaturos reliquum consilium*, que allí tomarían resolucion sobre lo demás. *Quo spatio*, en el cual camino conócian exponerse á muchos trances. *Carperet novissimum agmen*, que picase y retardase la marcha á la retaguardia. *Nullum intercedebat tempus*, no pasaba instante en que no, etc. *Pluriesque*, hacian alto muchas veces. *Cursu incitato*, corriendo á carrera tendida bajasen á los valles...

bus perterritos præliis, in medium reciperent agmen, ultroque eos tuerentur: quorum nulli ex itinere excedere licebat, quin ab equitatu Cæsaris exciperetur.

XXXV. Tali dum pugnatur modo, lentè ac paulatim proceditur, crebròque, ut sint auxilio suis, subsistunt, ut tum accidit. Millia enim progressi quatuor, vehementiusque peragitati ab equitatu, montem excelsum capiunt; ibique una a fronte contra hostem castra muniunt, neque jumentis onera depouunt. Ubi Cæsaris castra posita, tabernaculaque constituta, et dimissos equites pabulandi causâ animadvertère, sese subito proripiunt horâ circiter sextâ ejusdem diei, et spem nacti moræ discessu nostrorum equitum, iter facere incipiunt. Quâ re animadversâ, Cæsar eductis legionibus subsequitur, præsidio impedimentis paucas cohortes relinquit. Horâ decimâ subsequi pabulatores, equitesque revocari jubet. Celeriter equitatis ad quotidianum itineris officium revertitur. Pugnatur acriter ad novissimum agmen, adeò ut penè terga converrant: compluresque milites, etiam nonnulli centuriones, interficiuntur. Instabat agmen Cæsaris, atque universum imminerebat. Tum verò, neque ad explorandum idoneum locum castris, neque ad progrediendum datâ facultate, consistunt necessariò, et procul ab aquâ et naturâ iniquo loco castra ponunt. Sed iisdem de causis Cæsar, quæ supra sunt demonstratæ, prælio non lacessit, et eo die tabernacula statui passus non est, quo paratiores essent ad insequendum omnes, sive noctu sive interdiu erumperent. Illi, animadverso vitio castrorum, totâ nocte munitiones proferunt, castraque castris convertunt. Hoc idem postero die a primâ luce faciunt, totumque in eâ re diem consumunt. Sed quantum opere processerant et castra protulerant, tantò aberant ab aquâ longius; et præsentí malo aliis malis remedia dabantur. Primâ nocte aquandí causâ nemo egreditur ex castris. Proximè die, præ-

Reciperent in medium agmen, le llevaban en medio... *Exciperetur*, diese en la caballería.

XXXV. *Peragitati*, molestados. *Officium quotidianum*, á su ejercicio diario de impedir la marcha. *Lacessit prælio*, no les provoca con la pelea. *Tabernacula*, tiendas de campaña. *Vitio castrorum*, la mala disposiciòn de los reales. *Totâ nocte*, emplean la noche en extender las fortificaciones y multiplicar los campamentos ..

sidio in castris relicto, universas ad aquam copias educunt, pabulatum emittitur nemo. His eos supplices malis Cæsar necessariam subire deditionem, quam prælio decertare, malebat. Conatur tamen eos vallo, fossæque circumvenire; ut quàm maximè repentinæ eorum eruptiones demoretur, quò necessariò descensuros existimabat. Ibi et inopiã pabuli adducti, et quò essent ad iter expeditiores, omnia sarcinaria jumenta interfici jubent. In his operibus consillisque biduum consumitur.

XXXVI. Tertio die magna jam pars operis Cæsaris processerat. Illi impediendæ rei causã, horã circiter octavã, signo dato legiones educunt, aciemque sub castris instruunt. Cæsar ab opere legiones revocat, equitatum omnem convenire jubet, aciem instruit. Contra opinionem enim militum, famasque omnium videri prælium diffugisse, magnum detrimentum afferbat. Sed eisdem de causis, quæ sunt cognitæ, quominus dimicare vellet, movebatur: atque hoc etiam magis, quò spatii brevitatis, etiam in fugam conjectis adversariis, non multum ad summam victoriæ juvare poterat. Non enim amplius pedum millibus duobus ab castris castra distabant. Hinc duas partes acies occupabant. Tertia vacabat, ad incursum atque impetum militum relicta. Si prælium committeretur, propinquitatis castrorum celerem superatis ex fugã receptum dabat. Hac de causã constituerat signa inferentibus

Malebat eos supplices his malis subire necessariam deditionem, quería mas verlos sujetos á una forzosa entrega. *Eruptiones,* correria. *Quò existimabat descensuros necessariò,* viendo que necesariamente habian de buscar este recurso. *Quò essent expeditiores,* para estar mas desembarazados dan órden de matar todas las acemilas.

XXXVI. *Processerat,* iba muy adelantada. *Convenire,* incorporarse la caballeria, y ordenada la tropa en órden de batalla. *Detrimentum magnum,* porque se le seguia grande deshonor de que pareciese haber rehusado la batalla contra lo que pensaban y decian todos los soldados. *Movebatur quominus,* le movian á no querer pelear. *Spatii brevitatis,* porque la estrechez del sitio no favorecia mucho para conseguir completa victoria. *Conjectis adversariis,* aun cuando pusiese en fuga á los contrarios. *Tertia vacabat,* la tercera quedaba para acometer y pelear con los ejércitos. *Dabat receptum celerem,* proporcionaba una retirada pronta.

resistere, prior prælio non lacessere. Acies erat Afraniana duplex, legio quinta et tertia; in subsidiis locum alariæ cohortes obtinebant. Cæsaris triplex: sed primam aciem quarternæ cohortes ex quintã legione tenebant: has subsidiariæ ternæ, et rursus aliæ totidem, suæ cujusque legionis, subsequebantur. Sagittarii, funditoresque mediã continebantur acie. Equitatus latera cingebat. Tali instructã acie, tenere uterque propositum videbatur; Cæsar, ut nisi coactus, prælium non committeret; ille, ut opera Cæsaris impediret. Producitur tamen res, aciesque ad solis occasum continentur. Inde utrique in castra discedunt.

XXXVII. Postero die munitiones institutas Cæsar parat perficere: illi vadum fluminis Sicoris tentare, si transire possent. Quã re animadversã, Cæsar Germanos levis armaturæ, equitumque partem flumen transjicit, crebrasque in ripis custodias disponit. Tandem, omnibus rebus obsessi, quartum jam diem sine pabulo retentis jumentis, aquæ, lignorum, frumenti inopiã, colloquium petunt, et id, si fieri possit, semoto a militibus loco. Ubi id a Cæsare negatum, et palàm si colloqui vellet, concessum est, datur obsidis loco Cæsari filius Afranii. Venitur in eum locum quem Cæsar deligit. Audiente utroque exercitu loquitur Afranius: « Non esse aut ipsi, aut militibus succensendum, quò fidem erga imperatorem suum Cn. Pompeium conservare voluerint; sed satis jam fecisse officio, satisque supplicii tulisse, perpressos omnium rerum inopiam: nunc verò penè ut feras circummunitos prohiberi aquã, prohiberi ingressu; neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre posse, itaque se victos confiteri; orare, atque obsecrare, si quis locus misericordiæ

Resistere inferentibus signa, resistir si le acometian. *Locum in subsidiis,* el cuerpo de reserva. *Primam aciem,* la vanguardia. *Sagittarii,* ballesteros. *Funditoresque,* honderos. *Cingebat latera,* cubria los costados. *Tenere propositum,* mantenerse en su resolucion. *Producitur tamen res,* pero se dilata el començar la pelea; y los ejércitos se mantuvieron así formados hasta puesto el sol.

XXXVII. *Obsessi rebus omnibus,* viéndose del todo sitiados. *Colloquium,* Petreyo y Afranio solicitan hablar con César. *Sed satis jam,* pero que ya habian cumplido bastante con esta obligacion. *Circummunitos,* cerrados casi como fieras. *Neque posse ferre,* que ni sus cuerpos podian llevar tantos trabajos, ni sus ánimos tanta afrenta.

relinquatur, ne ad ultimum supplicium progredi necesse habeant. » Hæc quàm potest demississimè atque subjectissimè, exponit. Ad ea Cæsar respondit: Nulli omnium has partes vel querimonie vel miserationis minùs convenisse. Reliquos enim omnes suam officium præstitisse, se, qui etiam bonâ conditione, et loco, et tempore æquo confligere noluerit, ut quàm integerrima essent ad pacem omnia: exercitum suum, qui injuriâ etiam acceptâ, suisque interfectis quos in suâ potestate habuit, conservavit et texerit, illius denique exercitus milites, qui per se de conciliandâ pace egerint; quâ in re omnium suorum vitæ consulendum putarent. Sic omnium ordinum partes in misericordiâ constituisse; ipsos duces a pace abhorruisse; eos, neque colloqui neque induciarum jura servasse, et homines imperitos, et per colloquium deceptos, crudelissimè interfecisse. Accidisse igitur his, quod plerumque hominibus nimîâ pertinaciâ atque arrogantâ accideri solet, uti eò recurrant, et id cupidissimè petant, quod paulò antè contempserint: neque nunc se illorum humilitate, neque aliquâ temporis opportunitate postulare, quibus rebus augeantur opes suæ, sed eos exercitus, quos contra se multos jam annos aluerint, velle dimitti. Neque enim sex legiones aliâ de causâ missas in Hispaniam, septimamque ibi conscriptam, neque tot tantasque classes paratas, neque summissos duces rei militaris peritos. Nihil horum ad pacandas Hispanias, nihil ad usum provincie provisum, quæ propter diuturnitatem pacis nullum auxilium desideravit. Omnia hæc jampridem

Progredi ad ultimum supplicium, llegar al último rigor. *Has partes querimonie vel miserationis*, que á ninguno mas que á él convenian estas quejas y lamentos. *Præstitisse suum officium*, habian hecho su deber. *Se, qui noluerit confligere*, primero él, que no habia querido pelear teniendo para ello buena proporcion, lugar y tiempo. *Ut quàm integerrima*, para que todo quedase mas llano para el establecimiento de la paz. *Partes omnium ordinum constituisse in*, que todo el ejército se habia inclinado á la blandura, y solo los capitanes, etc. *Eos neque*, y que ellos solos habian violado los derechos del convenio y de las treguas. *Et interfecisse*, matando inhumanamente á unos hombres incautos y engañados, so color de tratos de paz. *Humilitate illorum*, por verlos abatidos; ni por venirse rodada tan buena ocasion. *Postulare quibus rebus*, no pretendia aumentar su poder. *Velle eos exercitus... dimitti*, que se diese licencia á aquellas tropas...

contra se parari; in se novi generis imperia constitui, ut idem ad portas urbanis præsideat rebus, et duas bellicosissimas provincias absens tot annos obtineat: in se jura magistratum commutari; ne ex præturâ et consulatu ut semper, sed per paucos probati et electi in provincias mitantur: in se ætatis excusationem nihil valere, quod superioribus bellis probati ad obtinendos exercitus evocentur: in se uno non servari, quod sit omnibus datum semper imperatoribus, ut rebus feliciter gestis, aut cum honore aliquo, aut certè sine ignominia domum revertantur, exercitumque dimittant. Quæ tamen omnia et se tulisse patienter, et esse latitum: neque nunc id agere ut ab illis abductum exercitum teneat ipse, quod tamen sibi difficile non sit: sed ne illi habeant, quo contra se uti possint; proinde, ut esset dictum, provinciis excederent, exercitumque dimitterent. Si id sit factum, nociturum se nemini. Hanc unam atque extremam pacis esse conditionem. » Id verò militibus fuit pergratum et jucundum (ut ex ipsâ significatione potuit cognosci), ut qui aliquid victi incommodi expectavissent, ultro inde præmium missionis ferrent. Nam cum de loco et tempore ejus rei controversia inferretur, et voce et manibus universi ex vallo, ubi constiterant, significare cœperunt ut statim dimitterentur: neque omni interpositâ fide, firmum esse posse, si in aliud tempus differatur. Paucis cum esset in utramque partem verbis disputatum, res huc deducitur, ut ii qui habeant domicilium aut possessiones in Hispania statim, reliqui ad Va-

Imperia novi generis, novos governos. *Ut idem*, como el que uno mismo en Roma tuviese á su cargo el gobierno político, y á un mismo tiempo estando ausente mandase tantos años en dos provincias las mas guerreras. *In se jura*, contra él no se habia guardado la escala de los empleos, no enviando á los gobiernos á los que habian sido pretores y cónsules, sino á particulares, á gusto y nombramiento de algunos. *Quod probati bellis superioribus evocentur ad*, por enviar á mandar exercitos hombres curtidos ya en otras campañas. *Ut rebus feliciter gestis*, que despues de haber desempeñado felizmente sus expediciones. *Ipsâ significatione*, por las muestras que dieron. *Missionis*, de su licencia. *Cum controversia inferretur*, pero moviéndose disputa sobre el lugar y tiempo de licenciarlos. *Manibus*, e demanes. *Omni fide interpositâ*, por mas palabras que les diesen. *Posse esse firmum*, podia cumplirse el tratado. *Cum disputatum*, habiendo habido algunas diferencias. *Res deducitur huc*, se resuelve que, etc.

rum flumen dimittantur. Ne quid eis noceretur, neve quis in-
vitus sacramentum dicere cogere, a Cæsare cavetur. Cæsar
ex eo tempore, dum ad flumen Varum veniatur, se frumentum
datum pollicetur. Addit etiam, ut si quid quisque eorum
in bello amiserit, quæ sint penes milites suos, iis, qui
amiserint, restituatur; militibus, æquâ factâ æstimatione,
pecuniam pro iis rebus dissolvit. Quasumque postea contro-
versias inter se milites habuerunt, suâ sponte ad Cæsarem in
jus adierunt. Petreius atque Afranius, cum stipendium ab
legionibus penè seditione factâ flagitaretur, cujus illi diem
nondum venisse dicerent, Cæsar ut cognosceret, postulant,
eoque utrique quod statuit, contenti fuerunt. Parte circiter
tertiâ exercitûs eo biduo dimissâ, duas legiones suas an-
tecedere, reliquas subsequi jussit, ut non longo inter se
spatio castra facerent: eique negotio Q. Fusium Calenum le-
gatum præfecit. Hoc ejus præscripto ex Hispaniâ ad Varum
flumen est iter factum, atque ibi reliqua pars exercitûs di-
missa est.

Reliqui ad Varum, á los demás se les dé licencia junto al rio Va-
ro. *Cavetur a Cæsare*, ordena César no se le obligue á ninguno á
cumplir el juramento de seguir la milicia contra su voluntad.
Æstimatione æquâ factâ, valuándolo en su justo precio. *Adie-
runt Cæsarem in jus*, acudieron á que César les hiciese justicia.
Penè seditione factâ, faltando poco para amotinarse. *Ut non lon-
go spatio*, de modo que acampasen cerca unos de otros.

C. JULII CÆSARIS

COMMENTARIORUM DE BELLO CIVILI

LIBER SECUNDUS.

I. Dum hæc in Hispaniâ geruntur, C. Trebonius legatus,
qui ad oppugnationem Massiliæ relictus erat, duabus ex par-
tibus aggerem, vineas, turresque ad oppidum agere instituit.
Una erat proxima portui navalibusque, altera ad partem quâ
est aditus ex Galliâ atque Hispaniâ, ad id mare quod adigit
ad ostium Rhodani. Massilia enim ferè ex tribus oppidi parti-
bus mari alluitur. Reliqua quarta est, quæ aditum habet a
terra. Hujus quoque spatii pars ea quæ ad arcem pertinet,
loci naturâ et valle altissimâ munita, longam et difficilem habet
oppugnationem. Ad ea perficienda opera C. Trebonius, mag-
nam jumentorum atque hominum multitudinem ex omni
provincia vocat, vimina, materiamque comportari jubet. Qui-
bus comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum octo-
ginta exstruit. Sed tanti erant antiquitus in oppido omnium
rerum ad bellum apparatus, tantaque multitudo tormentorum,
ut eorum vim nullæ contextæ viminibus vineæ sustinere pos-
sent. Asseres enim pedum duodecim cuspidibus præfixi, at-
que hi maximis ballistis missi, per quatuor ordines cratium
in terrâ defigebantur. Itaque pedibus lignis conjunctis inter

I. *Oppugnationem Massiliæ*, para el cerco de Marsella. *Agge-
rem, vineas, turresque*, empezó á formar terraplen, galerías y
bastidas. *Navalibusque, sup. officinis*, arsenales. *Quâ est aditus*
por donde se entra viniendo de. *Quod adigit*, que comunica cor-
la ría del Ródano. *Alluitur*, está rodeada de mar. *Pertinet*, que
mira al alcázar. *Altissima*, muy hondo. *Oppugnationem diffici-
lem*, hace largo y difícil el asedio. *Apparatus*, pertrechos de
guerra. *Ut nullæ vineæ*, que ningunos cobertizos de mimbres bas-
taban á resistir sus tiros. *Asseres cuspidibus præfixi*, unas vigas
de doce piés con puntas de hierro. *Per quatuor ordines*, pasando
por cuatro órdenes de estacadas. *Lignis pedibus*, uniendo entre
sí maderos de un pie de grueso, se formó un cobertizo para pasar
los materiales de mano en mano...